

3. Вулф В. Власний простір / Вірджинія Вулф; [пер. з англ. Я. Чердаклі]. – Київ: Альтернативи, 1999. – 111 с.
4. Вулф В. Місіс Деллоуей / Вірджинія Вулф; [пер. з англ. Тараса Бойка]. – К.: Комубук, 2016. – 208 с.
5. Гундорова Т. *Femina melancholica*: Стаття і культура в гендерній утопії Ольги Кобилянської / Тамара Гундорова. – Київ: Критика, 2002. – 273 с.
6. Забужко О. *Notre Dame D'Ukraine*: українка в конфлікті міфологій [Електронний ресурс] / Оксана Забужко. – Режим доступу до матеріалу: http://chtyvo.org.ua/authors/Zabuzhko/Notre_Dame_dUkraine_Ukrainka_v_konflikti_mifolohii/
7. Качак Т. Проблема жіночої дружби і зіставлення характерів у прозі Лесі Українки, Оксани Забужко та Світлани Йовенко: асоціативна паралель // *Леся Українка і сучасність*: Зб. наук. пр. / Тетяна Качак. – Луцьк: РВВ «Вежа» Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2007. – Т. 4, кн. 1. – С. 410–427.
8. Косач-Кривинюк О. П. *Леся Українка: хронологія життя і творчості* // О. П. Косач-Кривинюк. – Нью-Йорк: Українська Вільна Академія Наук у США, 1970. – 923 с.
9. Мілет К. Сексуальна політика / К. Мілет; [пер. з англ. У. Потятиник, П. Тарашук]. – К.: Основи, 1998. – 619 с.
10. Павличко С. Дискурс модернізму в українській літературі / С. Д. Павличко. – К.: Либідь, 1997. – 357 с.
11. *Українка Леся. З людської намови*: Проза / Леся Українка; передмова Вікторії Сірук. – К.: ВЦ «Академія», 2015. – 384 с.
12. DiBattista Maria. *Imagining of Virginia Woolf: an experiment in critical biography* / Maria DiBattista. – Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 2009. – 188 p.
13. Sanger C. *Out of the dark: exploring female friendships in Woolf and Morrison* [Електронний ресурс] / Catherine Sanger. – Режим доступу до матеріалу: <https://twp.duke.edu/uploads/assets/Sanger.pdf>
14. Ward J. D., Mink J. S. *Communication and women's friendships: parallels and intersections in literature and life* [Електронний ресурс] / Janet Doubler Ward, Joanna Stephen Mink. – Режим доступу до матеріалу: <https://books.google.com.ua>
15. Webb R. *Virginia Woolf* / Ruth Webb. – London: The British Library, 2000. – 128 p.
16. Woolf V. *To The Lighthouse* / Virginia Woolf; [introduction and notes by Nicola Bradbury]. – London: Wordsworth Classics, 2002. – 160 p.

УДК 82-221

О. М. Ніколенко

Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка

Літературна спадщина В.О. Гоголя-Яновського в контексті культури доби

Ніколенко О. М. Літературна спадщина В.О. Гоголя-Яновського в контексті культури доби. У статті розглянуто маловідомі факти життя й творчості Василя Опанасовича Гоголя-Яновського на підставі свідчень його сучасників, листів Миколи Гоголя, досліджень біографів. Розкрито значення доробку В.О. Гоголя-Яновського у формуванні нових тенденцій в українській та російській літературах кінця XVIII – початку XIX ст. Визначено коло провідних тем і мотивів драматичної спадщини митця, її зв'язок із традиціями українського вертепу та ідеями європейського Просвітництва. Показано вплив творчості та особистості В.О. Гоголя-Яновського на формування художньої свідомості письменника М.В. Гоголя, на особливості побудови його українських повістей зі збірки «Вечори на хуторі біля Диканьки». У статті проаналізовано один із творів В.О. Гоголя-Яновського, який дійшов до нашого часу, – «Простак, або хитрість жінки, яку перехитрив солдат», підготовлений до видання Пантелеймоном Кулішем. Комедії й водевілі В.О. Гоголя-Яновського зіставляються із п'єсами І. Котляревського («Наталка-Полтавка» і «Москаль-чарівник»). У статті утверджується значення творчості В.О. Гоголя-Яновського не тільки для розвитку драматургії кінця XVIII – початку XIX ст., а й для розвитку української літературної мови.
Ключові слова: Василь Гоголь-Яновський, Микола Гоголь, Іван Котляревський, драматургія, комедія, просвітницькі ідеї, вертеп.

Ніколенко О. Н. Литературное наследие В. А. Гоголя-Яновского в контексте культуры эпохи.

В статье рассмотрены малоизвестные факты из жизни и творчества Василия Афанасьевича Гоголя-Яновского на основе свидетельств его современников, писем Николая Гоголя, исследований биографов. Раскрыто значение наследия В.А. Гоголя-Яновского в формировании новых тенденций в украинской и российской литературах конца XVIII – начала XIX вв. Определён круг основных тем и мотивов драматургического наследия писателя, его связь с традициями украинского вертепа и идеями европейского Просветительства. Показано влияние творчества и личности В.А. Гоголя-Яновского на формирование художественного сознания писателя М.В. Гоголя, на особенности построения его украинских повестей из сборника «Вечера на хуторе близ Диканьки». В статье проанализировано одно из произведений В.А. Гоголя-Яновского, дошедшее до нашего времени, – «Простак, или Хитрость женщины, перехитренная солдатом», подготовленное к изданию Пантелеймоном Кулишом. Комедии и водевили В.А. Гоголя-Яновского сравниваются с пьесами И. Котляревского («Наталка-Полтавка» и «Солдат-чародей»). В статье обосновано значение творчества В.А. Гоголя-Яновского не только для развития драматургии конца XVIII – начала XIX вв., но и для развития украинского литературного языка.
Ключевые слова: Василий Гоголь-Яновский, Николай Гоголь, Иван Котляревский, драматургия, комедия, просветительские идеи, вертеп.

Nikolenko O. M. The literary heritage of V.O. Gogol-Yanovsky in the context of his era's culture.

The article explores the previously unknown facts of Vasyl Opanasovych Gogol-Yanovsky's life and creative work, based on his contemporaries' memoirs, Mykola Gogol's letters, and different biographers' studies. Moreover, the article reveals the crucial meaning of V.O. Gogol-Yanovsky's works for the development of new trends in Ukrainian and Russian literatures in the 18th and 19th centuries. As for his dramatic works, the article studies the central topics and motives thereof, as well as their connection to Ukrainian vertep and the Age of Enlightenment in Europe. V.O. Gogol-Yanovsky's influence on Mykola Gogol's poetic conscience is well grounded, especially in terms of structural peculiarities in "Evenings on a Farm near Dykanka" by M. Gogol. The article provides a detailed analysis of a play by V.O. Gogol-Yanovsky entitled "A Flathead, or a Woman's Finesse, Outwitted by a Soldier", which had been proofread by Panteleymon Kulish. Comedies and vaudevilles by V.O. Gogol-Yanovsky are compared to plays by I. Kotlyarevsky ("Natalka from Poltava" and "The Muscovite-Sorcerer"). The article proves the relevance of V.O. Gogol-Yanovsky's creative work for the development of drama in the 18th and 19th centuries, as well as for the development of Ukrainian literary language.

Key words: Vasyl Gogol-Yanovsky, Mykola Gogol, Ivan Kotlyarevsky, drama, comedy, ideas of the Enlightenment, vertep.

У XVIII – на початку XIX ст. маєтки деяких українських поміщиків ставали культурними «гніздами», де господарі, добрі сусіди та друзі збиралися, щоб обговорити важливі події чи книжки, взяти участь у домашній виставі чи пограти на музичних інструментах. Через освічених людей та культурні осередки в Україну приходили передові ідеї та знання з Європи. Одним із таких культурних осередків був маєток Василя Опанасовича Гоголя-Яновського. Письменникові Миколі Гоголю пощастило, що в нього був саме такий батько – поет, драматург, шанована у своєму колі людина.

Пантелеймон Куліш у біографічному дослідженні «Предки Гоголя» писав: «Сын полкового писаря, Василь Афанасьевич Гоголь, отец поэта, был человек замечательный. Он обладал даром рассказывать занимательно о чем бы ему ни вздумалось и приправлял свои рассказы врожденным малороссийским комизмом... <...> Его небольшое наследственное село Васильевка, или – как оно называется исстари – Яновщина, сделалось центром общестственности всего околотка. Гостеприимство, ум и редкий комизм хозяина привлекали туда близких и далеких соседей. Тут-то бывали настоящие «вечера на хуторе», которые Николай Васильевич, по особенному обстоятельству, поместил возле Диканьки; тут-то он видал этих неистощимых балагуров, этих оригиналов и деревенских франтов, которых изобразил потом... Надобно быть жителем Малороссии, или, лучше сказать, малороссийских захолустий, чтобы постигнуть, до какой степени общий тон этих картин верен действительности. <...> Вообще в первых своих произведениях Гоголь нарисовал многое, что окружало его в детстве» [6:44].

Що ж нам відомо про батька письменника і який вплив він мав на формування особистості та творчість Миколи Гоголя?

Василь Опанасович Гоголь-Яновський народився 1777 року на Полтавщині, на хуторі Купчинському – у своєму родовому маєтку. Далекий предок Василя Опанасовича, Остап Гоголь, прославився у XVII ст. як козацький полковник, гетьман Правобережної України. Прадід і дід Василя Опанасовича були священиками. У Київській духовній академії

навчався і батько Василя – Опанас Дем'янович. Він служив у полковій миргородській канцелярії писарем. Знав кілька іноземних мов і мав великий талант розповідати різні історії. У 1792 р. Опанас Дем'янович зумів придбати дворянство і приєднав до прізвища «Яновський» більш знатне і древнє – «Гоголь». Із того часу сімейство використовувало подвійне прізвище «Гоголь-Яновський».

У родині Гоголів-Яновських із покоління в покоління переказували легенду про одруження Опанаса Дем'яновича. Він служив учителем у маєтку поміщиків Лизогубів і закохався у свою ученицю Тетяну. Проте заможні Лизогуби не погоджувалися видавати заміж свою доньку за бідного вчителя. Тоді Опанас Дем'янович викрав Тетяну Семенівну і таємно обвінчався з нею. Батьки Тетяни спочатку сильно сердилися на молодих, а потім пожаліли їх, виділили їм хутір Купчинський, перейменований пізніше на Яновщину (на ім'я власника), а згодом – на Василівку (на ім'я Василя Опанасовича). У наш час садиба називається Гоголеве і знаходиться в Шишацькому районі Полтавської області.

За давньою сімейною традицією Опанас Дем'янович віддав свого сина Василя на навчання до семінарії. Це була Полтавська слов'янська семінарія, розташована на території Хрестовоздвиженського монастиря, заснованого ще в 1650 році.

Хрестовоздвиженський, або Воздвиженський (в ім'я Воздвиження Животворного Хреста Господнього), собор у Полтаві пам'ятає багато подій і видатних осіб. Побудований у стилі українського бароко і розташований на горі, що називають Монастирською, семиглавий собор ніби летить над Полтавою. Наприкінці XVII ст. його почав розбудовувати генеральний суддя Лівобережної України Василь Леонтіївич Кочубей. На монастир жертвували кошти гетьмани Іван Мазепа, Іван Самойлович та ін. Але 1708 р. під час подій Північної війни Василь Кочубей і тодішній полтавський полковник Іван Іскра були страчені за наказом Івана Мазепа за їхні доноси на нього цареві Петру I. У 1709 р. Монастирську гору, Задихальний яр, річку Тарапуньку захопили шведи. У монастирі знаходилася штаб-квартира короля Карла XII, неподалік від монастиря він був поранений... Спливали роки, десятиліття, і в

останній чверті XVIII ст. на території Хрестовоздвиженського монастиря було засновано Полтавську слов'янську семінарію, яка була одним із найвідоміших навчальних закладів Лівобережної України.

Хрестовоздвиженський монастир був оплотом не тільки віри, а й науки та освіти. До Полтавської слов'янської семінарії приймали дітей від 6 до 14 років – вихідців із усіх станів. Тут навчали латини, грецької, французької, німецької мов, а також математики і малювання. У семінарії була чудова бібліотека, де було багато творів, у тому числі «Енеїда» Вергілія, видання 1769 року латиною. Тут з нею познайомився Іван Котляревський, який навчався в семінарії в 1780-1789 рр. Трохи пізніше, в 1792-1796 рр., у семінарії вчився Василь Гоголь-Яновський, його тут звали «Васюта», ним опікувався один із учителів – Стефан Гординський. Пройшов навчання у семінарії й відомий знавець грецької словесності, перекладач «Гліади» та «Одісеї» Гомера Микола Гнедич.

Виникає питання: чому в Полтавській слов'янській семінарії давали такі ґрунтовні знання і з чим пов'язана орієнтація семінарії на древні мови й класичну словесність? Річ у тім, що в 1775 р. імператриця Катерина II возвела в сан архієпископа Слов'янського і Херсонського Євгенія Булгаріса, уродженця грецького острова Корфу й вихідця із сім'ї грецьких болгар. Він навчався в Італії, Німеччині, Франції, дружив із видатними просвітителями, зокрема з Вольтером. Євгеній Булгаріс, котрий заснував Полтавську слов'янську семінарію, приніс сюди європейські знання. Він же запросив на посаду інспектора семінарії свого друга Никифора Феотокі, теж грека. Той був блискучим ученим і енциклопедистом, написав книгу «Фізика», видану в Лейпцигу 1766-1767 рр., і «Курс чистої математики», виданий у Москві в 1798-1800 рр. Отже, Никифор перетворив семінарію на популярний у ті часи навчальний заклад. Батько Гоголя отримав там не тільки ази науки, а й любов до мистецтва на все життя.

Коли Василь Гоголь-Яновський після закінчення семінарії розпочинав свою службу, Полтава поступово розбудовувалася як губернське місто. На Круглій площі (стара назва – Олександрівська) були розташовані так звані «присутственные места» – Дворянське зібрання, Дім губернатора, Малоросійський поштамт та інші.

Опанас Дем'янович спочатку хотів спрямувати сина на військову службу, але після смерті імператриці новий цар Павло реорганізував і значно скоротив армію, внаслідок чого воєнна кар'єра Василя не склалася. Тоді Опанас Дем'янович хотів направити сина до пансіону при Московському університеті, але і той план не здійснився. Так і залишився Василь Опанасович на посаді губернського секретаря при Полтавському поштамті. У 1799 р. його підвищили до титулярного радника. У 1805 р. Василь Опанасович

вийшов у відставку в чині колезького асесора і з того часу жив у своєму родовому маєтку.

Пантелеймон Куліш писав: «Во время рождения Николая Васильевича он (отец Гоголя – О.Н.) имел уже чин коллежского асессора – и еще в тогдашней провинции – было решительным доказательством, во-первых, умственных достоинств, а во-вторых, бывалости и служебной деятельности. Это уже одно заставляет нас предполагать в нем известную степень образованности – теоретической, или практической, все равно...» [6:43–44].

Василь Опанасович Гоголь був дуже набожною людиною. Він мав щире віру в Бога і нерідко разом із батьками вирушав у паломництво по святих місцях. Під час однієї з таких мандрівок до містечка Охтирки в Свято-Покровському кафедральному соборі він молився біля Охтирської ікони Божої матері. Вона відіграла велику роль у його житті й майбутній долі Миколи Васильовича Гоголя.

У XVIII ст. Охтирка була військовим, господарським та адміністративним центром Охтирського полку. За межею колишньої фортеці, на шляху до Полтави стояла стара невеличка дерев'яна церква в ім'я Покрови Пресвятої Богородиці. У 1739 р. настоятелем Покровської церкви був отець Данило (Полянський, Лантратівський). Він був людиною благочинною, але бідною. Якось, готуючись до жнив, він купив собі косу й вийшов у поле, щоб накосити трави. Та раптом серед польових квітів він побачив ікону, від якої йшло сяйво, схоже на сонячне. Охоплений хвилюванням від такого небаченого раніше явища, священник перехрестився, а потім почав читати перше, що прийшло на згадку: кондак до Різдва Пресвятої Богородиці. Потім узяв ікону в руки й приніс у дім... Ікона випромінювала сяйво, спричиняла віщі сни, а всіх, хто торкався до неї, лікувала. Через деякий час ікону влаштували на чільному місці в дерев'яному Покровському храмі, одне за одним здійснювалися тут чудеса зцілення. Чутки про чудодійний образ швидко поширилися не тільки по Слобожанщині, а й по інших краях. До Охтирки потяглися чимало прочан, які сподівалися на одужання. У 1744 р. імператриця Єлизавета Петрівна наказала Святійшому Синоду дослідити властивості ікони, і згодом синод визнав Охтирську ікону Божої матері чудотворною. На підставі цього рішення синоду Єлизавета Петрівна видала в 1746 р. указ про закладання кам'яної церкви (замість дерев'яної) на місці, де з'явилася чудотворна ікона. Будівництво тривало з 1751 до кінця 1760-х років. У 1768 р. Свято-Покровський собор в Охтирці був освячений і в нього було перенесено чудодійну ікону Божої матері.

Коли Василь Гоголь перебував в Охтирці, під впливом молитви перед Охтирською іконою Божої матері йому явилася уві сні його майбутня дружина. Мати Миколи Гоголя Марія Іванівна в

лісті до Сергія Аксакова 1856 року описала історію знайомства з майбутнім чоловіком: «Когда Василий Афанасьевич приезжал в каникулы домой, и в то время ездил со своей матушкой в Ахтырку, Харьковской губернии, на богомолье, там есть чудотворный образ Божьей матери, они были там в обедне, отправляли молебен и остались там ночевать, и он видел во сне тот же храм. Он стоял в нем по левую сторону; вдруг царские врата открылись, и вышла царица в порфире и короне и начала говорить к нему: «Ты будешь одержим многими болезнями,.. но то все пройдет,.. ты выздоровеешь, женишься, и вот твоя жена...» Выговоря эти слова, подняла вверх руку, и он увидел у ее ног маленькое дитя, сидящее на полу, черты которого врезались в его памяти... Потом он приехал домой, рассеялся и забыл тот сон. Родители его, не имея тогда церкви, ездили в местечко Ярьски при реке Псле. Там он познакомился с теткой моей, и когда вынесла кормилица дитя семи месяцев, он взглянул на него и остановился от удивления: ему представились те самые черты ребенка, которые показали ему во сне. Не сказавши об этом никому, он начал следить за мной; когда я начала подрастать, то он забавлял меня разными игрушками, даже не скучал, когда играла в куклы, строил домики из карт, и тетка моя не могла надивиться, как этот молодой человек не скучал заниматься с таким дитем по целым дням; я хорошо знала его и привыкла, часто видя, любить его; потом, спустя тринадцать лет, он видел тот же сон и в том же храме, но не царские врата открылись, а боковые алтаря и вышла девица в белом платье с блестящей короной на голове, красоты неописанной, и, показав рукой в левую сторону, сказала: «Вот твоя невеста!» Он оглянулся в ту сторону и увидел девочку в белом платье, сидящую за работой перед маленьким столиком и имеющую те же черты лица. И после того скоро мы возвратились из Харькова, и муж мой просил родителей моих отдать меня за него» [1:29–30].

З чудодійної Охтирської ікони Божої матері свого часу робили списки, один із них у XIX ст. потрапив до Москви в храм Воскресіння на Арбаті, неподалік від останньої квартири Гоголя на Нікітському бульварі. Цей храм називають ще Єрусалимське подвір'я, бо звідти відправляють прочан у паломництво до Єрусалиму. До цієї церкви часто приходив молитися Микола Гоголь, коли жив у Москві в свої останні роки. Він добре знав історію Охтирської ікони Божої матері, яка допомогла його батькам одружитися. Стоячи перед нею, Микола Гоголь вірив у її чудодійну силу і відчував таємний зв'язок із Україною.

Василь Опанасович надумав одружитися одразу, як вийшов у відставку – у 1805 р. Йому тоді було 28 років, а Марії Іванівні з родини Косярівських – 14. Побачивши її ще немовлям, він чекав і стежив за її розвитком. І нарешті дочекався, поки дівчинка підросла...

Марія Іванівна згадувала: «Когда мне было всего 13 лет, я чувствовала к нему что-то особенное, но оставалась спокойной. Жених мой часто навещал нас у тетки в Ярьсках. Он иногда спрашивал меня, могу ли я терпеть его и не скучаю ли с ним. Я отвечала, что мне с ним приятно, и действительно, он всегда был очень любезен... Когда я, бывало, гуляла с девушками к реке Псле, то слышала приятную музыку из-за кустов другого берега. Не трудно догадаться, что это был он. Когда я приближалась, то музыка в разных направлениях сопутствовала мне до самого дома... Когда он не мог приехать, то писал письма, которые я, не распечатывая, отдавала отцу. Письма были исполнены нежными выражениями, и отец диктовал мне ответы. Свадьба наша назначалась через год» [1:30].

Один із пристрасних листів Василя Опанасовича до Марії Іванівні нагадує сентиментальні повісті того часу: «Милая Машенька! Многие препятствия лишили меня счастья сей день бить у вас! Слабость моего здоровья наводит страшное воображение, и лютое отчаяние терзает мне сердце. Прощайте, наилучший в свете друг! Прошу вас быть здоровой и не беспокоиться обо мне. Уверю вас, что никого в свете и не может столь сильно любить, сколь любит вас и почитает вас вечно вернейший друг, несчастный Василий... Прошу вас, не показывайте этого несчастного выражения страсти родителям вашим. И сам не знаю, что пишу» [9:165–166].

Коли молоді побралися, вони стали жити в родовому маєтку Василя Опанасовича. Жили не багато, але й не бідували. Сімейству Гоголів належало понад 1000 десятин землі і близько 200 душ селян. Проте грошей не вистачало, бо тоді обходилися натуральним господарством, при якому гроші були рідкістю. Але Марія Іванівна і Василь Опанасович жили душа в душу, любили одне одного і мріяли про дітей.

«Жили мы не богато, но и не бедно. Я не выезжала ни на какие собрания и балы, находя свое счастье в доме. С Василем Афанасьевичем мы не могли разлучаться даже на один день, и когда он ездил по хозяйству в поле, то всегда брал меня с собой. Жизнь моя была спокойная, но иногда я предчувствовала несчастья, верила снам...» [1:32].

Василь Опанасович був людиною дуже практичною. У його записній книжці були нотатки про те, коли і як чистити ставки, як ставити греблю, якої товщини різати дерева для будівництва, по скільки продавати худобу і т.д. І водночас він був людиною дуже романтичною. Василь Опанасович насадив чудовий сад в англійському стилі. Розкидав камінці (або це робили його діти), і де вони впадуть, там велів саджати дерева. Кожному куточку в саді він любив давати назви: наприклад, Долина спокою, Бесідка усамітнення, Грот роздумів і т.д.

У його записній книжці згадуються імена філософів і письменників – Френсіса Бекона,

Мільтона, Аддісона... Разом із дружиною він читав сентиментальний роман про кохання «Кадм і Гармонія» Хераскова.

Василь Опанасович прагнув того, щоб побут у садибі поєднувався із свободою і поезією, щоб це був маленький домашній Едем. Він навіть забороняв слугам стукати й голосно розмовляти, щоб не налякати шумом солов'їв.

Життя на лоні природи він оспівував у своїх віршах:

«Одной природой наслаждаюсь,
Ничьим богатством не прельщаюсь,
Доволен я своей судьбой
И вот девиз любимый мой». [7:16]

Але Василя і Марію супроводжували сімейні нещастя. Двоє перших дітей народилися мертвими. Тому в очікуванні нових пологів Марія Іванівна переїхала до Великих Сорочинців, де жив хороший лікар Трохимовський. При його домі був невеличкий флігель для хворих. Там і зупинилася Марія Іванівна. Микола Гоголь народився у Великих Сорочинцях, батьки там і похрестили його у приході Спасо-Преображенської церкви.

Неподалік від Великих Сорочинців розташоване село Диканька, де наприкінці XVIII століття в садибі Кочубеїв була збудована Свято-Миколаївська церква. У ній знаходилася відома на той час ікона Святителя Миколи Чудотворця, до якої приходило багато людей. Приходила до Диканьської церкви й вагітна Марія Іванівна Гоголь-Яновська. Вона вимолювала у Миколи Чудотворця життя і кращу долю для майбутнього сина. На честь цієї церкви та її чудотворної ікони і назвала вона новонародженого Миколаєм. У всіх своїх мандрах Микола Гоголь буде завжди возити із собою оберег – маленьку ікону Святого Миколи Чудотворця, на честь якого було названо письменника.

У Василя Опанасовича і Марії Іванівни народилося 12 дітей. Але більше половини померло. Крім Миколи, був ще син Іван і доньки Марія, Анна, Єлизавета, Ольга.

Василь Опанасович і Марія Іванівна виховували своїх дітей у любові до Бога. Із дитинства Микола, його брат і сестри чули розповіді про Христа, про святих, про Страшний суд... Марія Іванівна попросила свого чоловіка почати будівництво церкви у Василівці: «Церкви у нас не было, старик мой свекор хотел было купить деревянную старую церковь, чтобы перевезти в васильевку, но как деревянных церквей не стали позволять строить, то это намерение и оставлено было гораздо до моего замужества. Но, видно, Богу было угодно, чтоб была у нас церковь. Когда я начала входить в хозяйство, начала спрашивать старушек... как они живут, счастливы ли в своем семействе и узнала, что одно только сильно их беспокоит – переезды через реку (Голтва – О.Н.), когда она разливается на очень большое пространство весной и осенью и когда им случится

переезжать или бресть с больными к священнику, чтобы напутствовать их, то болезнь увеличивается и часто они умирают, мне пришла мысль сделать церковь. Отец моего мужа умер, некому было помышлять о ней, и я приступила с просьбой к моему мужу. Он удивился и сказал: «Помилуй! как мы будем строить церковь, когда у меня нет и 500 рублей!?» Я отвечала: «Начни только, а Бог поможет»... И, видно, было на то Божие соизволение, потому что все начало устраиваться как бы само собой» [4:30–31].

У 1819-1821 рр. тривало будівництво церкви Різдва Пресвятої Богородиці. У червні 1821-го її урочисто освятили. У ній хрестили, причащали й відспівували як членів Гоголевої родини, так і мешканців прилеглих сіл і хуторів. Микола Гоголь теж опікувався церквою у батьківському маєтку. Відомо, що він на прохання матері займався укладанням іконостасу і спеціально для нього після повернення з Єрусалиму подарував у храм ікону Святителя Миколая, вивезену ним з Італії. Біля церкви були поховані батьки Миколи Гоголя і його найближчі родичі. І сам він теж просив поховати себе на тому місці. [2] Але доля розпорядилася інакше... За радянських часів церкву Різдва Пресвятої Богородиці було знищено.

Неподалік від Василівки, в селі Кибинці, жив відомий на той час Дмитро Прокопович Трощинський. Завдяки особистим здібностям він зумів зробити стрімку кар'єру в столиці і став свого часу міністром юстиції. Приїхавши зі столиці в Полтаву, якийсь час він завідував малоросійським поштамтом, де працював Василь Гоголь, а потім оселився у своєму маєтку. Коли Дмитра Трощинського було обрано в повітові маршали, Василь Опанасович служив при ньому в ролі секретаря і виконував відповідальні доручення. Під час війни 1812 р. Василь Опанасович брав участь у забезпеченні ополченців. Оскільки він відзначався особливою чесністю, йому було доручено зберігати кошти, зібрані для опору наполеонівському війську. «Отец Гоголя был с Трощинским в самых приятельских отношениях. Так и должно было случиться неизбежно. Оригинальный ум и редкий дар слова, какими обладал сосед, были оценены вполне воспитанником высшего столичного круга» [6:48], – зазначив П. Куліш.

У той час особливо модними були домашні театри. Такий театр був і в маєтку Дмитра Трощинського, в селі Кибинці. Для театру було виділено спеціальне приміщення, підбиралися актори із членів родини, сусідів чи слуг. До речі, у Кибинцях був навіть театр на воді. Василь Гоголь дуже любив театральні вистави і нерідко сам був актором у домашньому театрі Дмитра Трощинського. Оскільки п'єси для домашніх вистав не вистачало, він почав писати невеличкі п'єси на малоросійські теми.

Софія Скалон (уроджена Капніст) згадувала: «Деревянный дом Трощинского в Кибинцах был в два этажа; снаружи он не казался великолепен, но внутри был богато отделан; в нем было множество картин, фарфора, бронзы и мрамора; тут же у него была и коллекция золотых монет и медалей. Главный праздник там был 26 октября, в день именин Трощинского. К этому дню съезжались к нему родные, друзья и знакомые из разных губерний и в особенности из киевской. Театр, живые картины, маскарады и разные сюрпризы были приготовлены заранее. Так как старик очень любил малороссийские пьесы, то их сочинял и устраивал обыкновенно родственник племянника его, Василий Афанасьевич Гоголь» [1:24–25].

Василь Гоголь писав переважно комедії та водевілі українською мовою. Вони нагадували сценки для українського вертепу, де у верхньому ярусі розігрувалися біблійні сюжети, а в нижньому – історії із життя звичайних людей. Традиційними персонажами нижнього ярусу були дівчина та хлопець, чоловік (простий, дурнуватий) та жінка (сварлива і хитріша за чоловіка), дяк, сільський голова, солдат, козак-запорожець та інші. Традиції українського вертепу знаходимо й у відомих п'єсах Івана Котляревського «Наталка-Полтавка» і «Москаль-чарівник», які з'явилися приблизно в той самий час, коли писав свої комедії Василь Гоголь.

Ми не знаємо напевно, коли були написані п'єси Василя Гоголя – до появи п'єс Івана Котляревського чи після. До нас дійшло зовсім мало із доробку Василя Гоголя. Але п'єси Василя Гоголя і Котляревського дуже схожі. Це свідчило про прагнення митців опанувати українські теми та образи в театрі.

У журналі «Основа» («Южно-русский литературно-ученый вестник») у другому числі 1862 року вміщено єдину із вцілілих п'єс Василя Гоголя-Яновського «Простак, або хитрість жінки, яку перехитрив солдат». Її підготував до видання Пантелеймон Куліш. Він порівняв п'єс Гоголя-батька із «Москалем-чарівником» Івана Котляревського і в передмові дійшов виновку: «Простак» Гоголя-отця во всех отношениях <...> может быть назван первою украинскою комедиею» [5:23].

У п'єсі «Простак» Василя Гоголя-Яновського йдеться про те, як молода красива жінка Параска, ставши дружиною старого і дурного чоловіка Романа, прагне хоч на деякий час позбавитися його. Хитрістю вона відправляє його на полювання по зайців. І каже, що тих зайців можна ловити з допомогою поросяти. Дурний чоловік повірив та й пішов... А до Параски має прийти дяк Хома Григорович...

«Параска (співає):

В'яне вишня, посухає,

Що росте під дубом:

Сохну, чахну так нещасна,

Живучи з нелюбом...

Дяк (заходить): Ей-ей, ангельський глас!

Параска: А, се ви, Хоме Григоровичу! Як ви мене злякали!

Дяк: Азм єсьмь, тоє-то... Да где же ваш возлюблений сожитель?

Параска: Пішов по зайця. Нехай трохи провітриться, а то вже так розлежався!..

Дяк: Ей-ей, премудро! Дак тепер без всякого преткновения можно мне насладиться всевозлюбленнейшею бесідою с вами! Моя сладчайшая, ви не внемлете глаголу моему...

Параска: Ви, Хоме Григоровичу, так говорите по-письменному, что я не второпаю.

Дяк: О, Боже мой! Как не уразуметь глагола моего и не догадаться, что я, то есть, яко олень к источнику, к вам прибегаю.

Параска: Що? Олена?

Дяк: Якая тут Олена? Боже мой, я возлюбил вас всем сердцем и душою...

(Стукит у вікно, гавкіт собак)

Ой! Теперь мне остается сотворити благо и направить стопы свои восвоися.

Параска: Стривайте, Хоме Григоровичу. То соцький шукає квартири для солдат, які ввійшли в село. Вони довго не будуть. Сховайтесь під прилавок...

Дяк: Ей-Богу, премудро! (ховається). От якби Параскева Пантелеймоновна, и ви здесь со мною обіталі!» [3:29–30].

В образах п'єси батька Микола Гоголь побачив своїх майбутніх персонажів – Хіврю, Солоху, Солопія Черевика та інших. До речі, у «Вечорах на хуторі біля Диканьки» у деяких повістях згадується ім'я дядька Хоми Григоровича, який дуже гарно розповідав всякі історії...

Коли у п'єсі «Простак» солдат потрапив у хату Параски, йому доводиться виявити кмітливість, щоб і наїстися, і напитися. Він починає «ворожити», і от на столі з'являються всілякі страви. Дурний чоловік, що вже повернувся з полювання, вірить усьому, що каже солдат. А солдат «ворожує» далі й вирішив з хати «чорта» виганяти. Невдовзі з-під прилавку вибігає чорний від сажі дяк. «А де ж рога його?» – кричить чоловік. «А рога он тебе оставил... Ничего, Роман, и получше тебя бывают с рогами», – каже солдат. Фінал п'єси Василя Гоголя містить моральний урок глядачам.

«Роман: Парасю, що ж мені робити?

Параска: Якби ти не лежав з ранку до вечора та робив так, як люди роблять, то б не було сього нічого. Поки лежав, то й вилупив чорта. Я тобі скільки казала: «Гей, Романе, не лілуйся. Лінонь до добра ніколи не доводить!» [3:43]

Коли Микола Гоголь жив у Петербурзі, він просив мати надіслати «папенькины малороссийские комедии». Епіграфом до 6 розділу повісті «Сорочинський ярмарок» Микола Гоголь поставив слова з комедії батька. Це слова Параски: «От беда, Роман іде, от тепер як раз надсадить мене бебехив, да и вам, пане Хомо, не без лиха буде». До речі, солдат у комедії Василя Опанасовича,

побачивши старого чоловіка Параски, каже: «Неужели это ее муж? Ну, так она і не совсем віновата...»

Крім домашніх вистав у театрі Дмитра Трощинського, для якого Василь Гоголь-Яновський писав п'єси, на формування таланту Миколи Васильовича справили вплив й інші друзі батька. Серед них був і письменник Василь Капніст, автор комедії «Ябеда» та інших популярних на той час творів.

У спогадах Г.П. Данилевського знаходимо цікавий факт: «Пяти лет отроду Гоголь вздумал писать стихи. Никто не понимал, какого рода стихи он писал. Известный литератор В.В. Капнист, заехав однажды к отцу Гоголя, застал его пятилетнего сына за пером. Малютка Гоголь сидел у стола, глубокомысленно задумавшись над каким-то писанием. Капнисту удалось просьбами и ласками склонить ребенка-писателя прочесть свое произведение. Гоголь отвел Капниста в другую комнату и там прочел ему стихи. Возвратившись к домашним Гоголя, он, лаская и обнимая маленького сочинителя, сказал: «Из него будет большой талант, дай ему только судьба в руководители учителя-христианина» [1:35–36].

Масток Василя Капніста знаходився в селі Обухівка. Два Василя їздили одне до одного в гості, разом брали участь у виставах у домі Трощинського. У 1813 р. до Капніста в Обухівку приїздив відомий поет Гаврило Державін. До речі, Капніст і Державін були одружені на сестрах Дьякових – Дарії та Олександрі. У такому поетичному колі зростав Микола Гоголь.

Для своїх синів – Миколи та Івана – батько найняв семінариста, який мав підготувати їх до вступу в Полтавське повітове училище. У 1818 р. брати приїхали вчитися до Полтави. Але коли вони, радісні, приїхали до батьків на канікули, брат Іван несподівано помер. Його смерть так сколихнула Миколу, що деякий час він не міг вчитися і постійно плакав.

Незабаром Василь Опанасович почув, що в Ніжині Чернігівської губернії відкривають новий навчальний заклад – Гімназію вищих наук. Кошти на її відкриття поступали від заможної родини Безбородків. Першим директором Гімназії став Василь Григорович Кукольник. До нього і звернувся Василь Опанасович Гоголь із проханням взяти сина на навчання: «Признаюсь вам, что я сына моего совершенно уже приготовил к отдаче в нежинский пансион в число своекоштных воспитанников, но по слабости моего здоровья не решаюсь его представить к вам, покуда не буду уверен, что он будет вами принят» [7:54]. Але відповіді чомусь не було... Василь Кукольник помер при загадкових обставинах. Василь Опанасович ще раз написав. Через деякий час йому повідомили, що він може привезти сина в Ніжин. 1 травня 1821 року Миколу Гоголя прийняли до

гімназії. Другим її директором став Іван Орлай, із яким особисто був знайомий Василь Гоголь.

Микола став «своекоштным студентом», тобто батько мав сплачувати за його навчання великі гроші – 1200 рублів. Тому Василь Опанасович докладав великих зусиль, щоб перевести сина на «казенное содержание». За сприяння Дмитра Трощинського влітку 1822 року Миколу перевели на державний кошт.

У листів до батьків 10 жовтня 1822 року Микола Гоголь писав: «Я опасно был болен; но теперь уже почти выздоровел... Прошу вас, дражайшие родители, прислать мне сколько-нибудь денег, потому что у меня они вовсе вышли, а взаймы взять негде, а мне надо ужасно... Так же если б еще прислали чего-нибудь из съестных припасов, как маменька еще тогда обещалась прислать сушеных вишен без косточки» [1:40].

Зі слів товаришів Миколи Гоголя Пантелеймон Куліш записав: «Возвратясь однажды после каникул в гимназию, Гоголь привез на малороссийском языке комедию, которую играли в домашнем театре Трощинского, и сделался директором театра и актером. Кулисами служили ему классные доски, а недостаток в костюмах дополняло воображение публики. С этого времени театр сделался страстью Гоголя и его товарищей» [1:41].

У ніжинській гімназії все, чого навчився Микола Гоголь у домі батька і в його культурному колі, буквально вибухнуло з новою силою. Микола ставив вистави, писав вірші, малював, грав на скрипці... Акторський талант Василя Опанасовича повною мірою передався його синові. Але вчитися він не дуже любив, про що писав директор гімназії Іван Орлай батькові Миколи 28 березня 1824 р.: «Жаль, что ваш сын иногда ленится, но когда принимается за дело, то и с другими может поравняться, что и доказывает его отличные способности» [1:42]. Тим часом Миколу Гоголя цікавило інше: «Любезный папенька, вы писали про одну новую балладу и про Пушкина поэму «Онегина»; то прошу вас, нельзя ли мне их прислать? Еще нет ли у вас каких-нибудь стихов? То и те пришлите. Сделайте милость, объявите мне, поеду ли я домой на Рождество, то, по вашему обещанию, прошу мне прислать роль. Будьте уверены, что я ее хорошо сыграю...» [1:45].

То була остання вистава, в якій Микола Гоголь і його батько грали разом. Василь Гоголь уже кілька років хворів. У березні 1825 року він поїхав у Кибинці, по дорозі йому стало зле, він вирішив зупинитися в Лубнах. Потім передумав і все ж таки поїхав у масток Трощинського. Марія Іванівна була вагітною на останньому місяці й 19 березня 1825 року народила доньку Ольгу. Тільки-но мати піднялася, як їй повідомили про смерть її чоловіка, котрий помер у Кибинцях 31 березня 1825 р.

Марія Іванівна згадувала про ті жахливі для неї дні: «Ему очень не хотелось уезжать, и, прощаясь,

он сказал, что, может быть, без меня придется умереть, но потом сам испугался и прибавил: «Может, долго там пробуду, но постараюсь поскорее вернуться...» <...> Мне после говорили, что я начала громко говорить к нему и отвечать за него. Я просила и для меня оставить место в склепе... Я молила Бога оставить мне остальных детей и единственного сына, которого любила больше всей жизни...» [1:51].

Микола Гоголь дізнався про смерть батька в Ніжині, коли він учився в 6 класі. За два роки до смерті Василя Опанасовича помер його друг Василь Капніст, батьки приховали це від сина. Тепер Микола дізнався про все одразу... Але палка молитва допомогла йому подолати відчай. «Не беспокойтесь, дражайшая маменька! Я сей удар перенес с твердостью истинного христианина. Правда, я сперва был поражен сим известием, однако я не дал никому заметить, что был опечален. Оставшись наедине, я предался всей силе безумного отчаяния. Хотел даже посягнуть на жизнь свою. Но Бог удержал меня от сего...» [1:52], – писав Микола Гоголь матері 23 квітня 1825 р.

Микола Гоголь хотів показати батькові кілька нових малюнків, віршів... Але не судилося. Він тепер мусив стати опорою родини. Після смерті

батька Микола Гоголь узяв на себе обов'язки глави сім'ї, дбав про матір, сестер, масток... Василь Опанасович помер, коли Миколі було лише 16 років. Та все ж таки він встиг узяти від свого батька у життєву дорогу найкращі чесноти – простоту в побуті, увагу до ближнього, віру в Бога і велику любов до мистецтва.

У листі до матері від 24 березня 1827 р. Микола Гоголь писав: «Несмотря на все, я никогда не оставлю сего изящного занятия – садоводства. Оно было любимым занятием папеньки, моего друга, благодетеля, утешителя..., не знаю, как назвать этого небесного ангела. Это чистое, высокое существо, которое одушевляет меня в моем трудном пути, дает Дар чувствовать самого себя и часто в минуты горя небесным пламенем входит в меня, рассветляет сгустившиеся думы. В это время сладостно мне быть с ним; я заглядываю в него, то есть в себя, как в сердце друга, испытываю свои силы для поднятия труда важного... и душа моя будто видит этого незваного ангела, твердо и непреклонно всё указующего в мету жадного искания...» [9:171]. У цих словах якнайкраще розкривається вплив Василя Опанасовича на формування особистості письменника.

Література

1. Вересаев В.В. Гоголь в жизни: Системный свод подлинных свидетельств современников. – Х.: Прапор, 1990. – 680 с.
2. Воропаев В.А. Жизнь и сочинения Николая Гоголя / В. А. Воропаев // Гоголь Н. В. Полное собрание сочинений и писем: в 17 т. – Т. I–II. – М.–К.: Изд-во Московсклм Патриархии, 2009. – С. 13–78.
3. Гоголь В. А. Простак, или Хитрость женщины, перехитренная солдатом / В. Гоголь // Основа: Южно-русский литературный вестник. – 1862. – № 2. – С. 24–43.
4. Гоголь М.И. – П. А. Кулишу. Автобиографическая записка / М.И. Гоголь // Родословие Н. В. Гоголя: статьи и материалы / Под общ. ред. В. П. Викуловой. – М.: Фестпартнер, 2009. – С. 19–39.
5. Кулиш П. Несколько предварительных слов // // Основа: Южно-русский литературный вестник. – 1862. – № 2. – С. 19–23.
6. Кулиш П. Предки Гоголя / П. Кулиш // Родословие Н.В. Гоголя: статьи и материалы / Под общ. ред. В. П. Викуловой. – М.: Фестпартнер, 2009. – С. 40–54.
7. Манн Ю. В. Гоголь. Труды и дни: 1809 – 1845 / Ю. Манн. – М.: Аспект Пресс, 2004. – 813 с.
8. Мацапура В.И. Полтавский «след» в украинских повестях Н. В. Гоголя (о влиянии В. А. Гоголя и И. П. Котляревского на творчество писателя) / В. И. Мацапура // Н. В. Гоголь и современная культура: Шестые Гоголевские чтения: Мат-лы докладов и сообщений Международной конференции. – М.: КДУ, 2007. – С. 85–94.
9. Щеголев П. Отец Гоголя / П. Щеголев // Родословие Н. В. Гоголя: статьи и материалы / Под общ. ред. В. П. Викуловой. – М.: Фестпартнер, 2009. – С. 160–170.

УДК: 82.091: [821.133.1+821.161.1]«18/19»

А. Д. Онопрієнко

Херсонський державний університет

Мотив «ennui de vivre» у поезії П. Верлена та І. Анненського: компаративний аспект

Онопрієнко А. Д. Мотив «ennui de vivre» у поезії П. Верлена та І. Анненського: компаративний аспект. У статті розглядається специфіка мотиву «туги життя» («ennui de vivre») у поезії П. Верлена та І. Анненського. Приділяється увага художнім засобам реалізації даного мотиву на формальному та змістовому рівнях творів. З'ясовується механізм функціонування мотиву «ennui de vivre» у межах імпресіоністичної поезії П. Верлена та І. Анненського. На підставі аналізу поетичних текстів французького та російського авторів у компаративному аспекті зроблено висновки про особливості впливу поезії П. Верлена на творчість І. Анненського, виявлено типологічні збіги та розбіжності у функціонуванні досліджуваного мотиву.

Ключові слова: імпресіоністична поезія, мотив «ennui de vivre», ліричне «я», декаданс.